

ИСТОРИЧЕСКИЕ ЗАКОНЫ БАЛТИЙСКОЙ АКЦЕНТУАЦИИ

Резюме

В статье обсуждается относительная хронология развития балтийской акцентуационной системы от индоевропейского праязыка до современных восточнобалтийских языков. Автор возводит балто-славянскую акутовую интонацию к индоевропейским ларингальным и глоттализированным (в классической теории, звонким непридыхательным) согласным, а циркумфлексовую — к ранним стяжениям и удлинениям. Хронология акцентуационных явлений приводит нас к принятию гипотезы о периоде общего балто-славянского развития. По мнению автора, происхождением фонетической метатонии в восточнобалтийских языках является оттягивание ударения в определенных условиях. Закон де Соссюра относится к позднему периоду развития литовского языка. Установление неподвижного ударения на начальном слого в латышском языке рассматривается как развитие, соответствующее закону де Соссюра в литовском.

SMULKMENOS

XXXIV

Daiktavardžių *šuo* ir *žmogus* daugiskaitos vardininkas palyginti didelėje lietuvių kalbos tarmių dalyje turi priebalsinio linksniavimo formas *šūnes* 'šunys', *žmónes* 'žmonės'. Pirmąją vartoja (pagal naująjį tarmių skirstymą) vakarų aukštaičiai kauniškiai bei artimesni žemaičiai (pvz., apie Eržvilką, Rasėinius), pietų aukštaičiai, rytų aukštaičiai vilniškiai, uteniškiai, dalis anykštėnų bei kupiškėnų (maždaug iki linijos Aluntà — Kūpiškis — Papilys). Antroji (*žmónes*) vartojama kiek siauriau: pastebėta kai kuriose vakarų aukštaičių (pvz., Garliavà), pietų aukštaičių (pvz., Rudaminà, Kaniavà), rytų aukštaičių vilniškių (Liñkmenys, Kañtanėnai, Tverėčius, Adūtiškis...) ir uteniškių (Sālakas...) šnektose. Plačiau vartojama *i* kamieno forma *žmónys*. Ją turi daugelis žemaičių (Kretingà, Mažeikiai, Lučkė, Pāgramantis...), kai kurios vakarų aukštaičių (Jurbarkas, Šiauliai, Šakýna...), rytų aukštaičių panevėžiškių (pvz., Biržai) ir pietų aukštaičių (Veisiejai, Kabėliai, Palómenė...) šnektos. J. Šliavas linkęs manyti, kad formas *šūnes*, *žmónes* buvo išlaikę ir šiauriniai panevėžiškiai, tik čia jų dabar neįmanoma atskirti nuo *šūnys*, *žmónys*, nes dėl stiprios galūnių redukcijos *-es* ir *-ys* susiliejo į vieną *-s* (apostrofas rodo neaiškios kokybės murmamąjį garsą). Dar palyginti neseniai šios galūnės turėjo būti skiriamos¹. Liaudies dainose, kur paprastai galūnės neredukuojamos, ir dabar esą dainuojama: *visi šunes loja... visi žmónes šneka*.

J. Šliavas savo 1948–1949 m. mokykliniuose sąsiuvinuose radęs daugybę kartų parašyta *šunes*, *žmones* vietoj *šunys*, *žmonės*. Jis prisimena, kad nepaisant mokytojo taisymų, jam buvę sunku įprasti rašyti *šunys*, *žmonės*. Ar tėvai ir kiti senesnieji Rimkūnų kaimo (Linkuvės apyl.) gyventojai tada dar ištardavę sveiką galūnę *-es*, jis neatsimena.

Šios tarmės galūnė *-es* negali būti kilusi iš *-ės* (*žmónes* iš *žmónės*), nes čia pastaroji ištariama *-es*, pvz., *žėmes* 'žemės'.

Z. Zinkevičius

¹ A. Baranausko surinktuose praeitame šimtmetyje šios tarmės tekstuose (A. Baranowski. Litauische Mundarten. Bd. I. Leipzig, 1920) trumpieji galūnės balsiai (ir *i* iš *ī*, *i*) dar kartais pažymimi, pvz., nom. sg. *kīškīs* 140₂₈ 'kiškis', bet *šāñāls* 143₁₃ 'senelis', nom. pl. *bīšs* 147₁₄ < *bitys* 'bitės', bet acc. pl. *šōñis* 147₁₉ < *šūnis*.